

IV. SPRAWOZDANIA I INFORMACJE

PODSTAWOWE PRAWA, WOLNOŚCI I OBOWIĄZKI OBYWATELI PRL NA TLE WSPÓŁCZESNEGO ŚWIATA *

W dniach od 10 do 12 IV br. odbywała się w Poznaniu ogólnopolska sesja naukowa na temat „Podstawowe prawa, wolności i obowiązki obywateli PRL na tle współczesnego świata”. Organizatorem sesji był Instytut Nauk Politycznych UAM, a udział w niej brało ponad 100 naukowców: prawników, politologów, historyków i ekonomistów z całego kraju. Wśród zaproszonych gości był sekretarz KW PZPR Jan Pawlak, kierownik Wydziału Nauki i Oświaty KW Jan Wojtaszek i sekretarz Prezydium RN m. Poznania Józef Świtaj. Władze uczelni reprezentował prorektor UAM, prof. dr Maciej Wiewiórowski.

Obrady otworzył dyrektor Instytutu Nauk Politycznych UAM prof. dr Adam Łopatka. Przedstawił on rozwój praw obywatelskich w Polsce Ludowej, poczynając od Manifestu demokratycznych organizacji społeczno-politycznych i wojskowych z 1943 r., aż do konstytucji z 1952 r., która ustaliła obowiązujący do dziś katalog podstawowych praw, wolności i obowiązków obywatelskich. Na przestrzeni dwudziestu lat wzrosła efektywność proklamowanych w konstytucji praw. Po roku 1956 usunięte zostały fakty naruszania niektórych praw osobistych, nastąpił rozwój praw politycznych. W ostatnich latach, a zwłaszcza w roku 1971 i bieżącym, rozszerzono zakres praw społeczno-ekonomicznych.

Prawa i wolności obywatelskie w naszym ustroju ulegają wzmocnieniu i rozwojowi w miarę wzrostu bogactwa kraju i umacniania się ustroju socjalistycznego, we wszystkich dziedzinach życia. Program dalszego ich rozwoju sformułowany został w uchwale VI Zjazdu PZPR z grudnia 1971 r.

W okresie po II wojnie światowej obserwujemy ożywioną działalność na forum międzynarodowym w zakresie ochrony podstawowych praw człowieka.

Celem sesji, według słów prof. A. Łopatki, było udzielenie, częściowej przynajmniej, odpowiedzi na następujące pytania: jak rzeczywiście wygląda obecnie sytuacja w Polsce w zakresie podstawowych praw, wolności i obowiązków obywatelskich, jak można ją ocenić w porównaniu z innymi państwami socjalistycznymi i kapitalistycznymi, jak można ocenić stan prawny w zestawieniu z odpowiednimi aktami prawa międzynarodowego, jakie dalsze gwarancje materialne i formalne są niezbędne, aby zapewnić stały rozwój praw i wolności.

Podczas sesji wygłoszono 19 referatów, kilkanaście komunikatów naukowych, wiele osób wzięło udział w dyskusji.

Prof. dr Kazimierz Opałek (UJ) wygłosił referat „Narodziny, rozwój i pojęcie podstawowych praw, wolności i obowiązków człowieka i obywatela”. Referent przedstawił klasyczną, pozostającą w ścisłym związku z doktryną prawa natury, koncepcję praw i wolności i jej ewolucję. Koncepcja ta nie zdezaktualizowała się. Jej twórcy wydobyli sprawę o nie przemijającym znaczeniu, która pozostała jed-

* Ze względu na bogactwo problemów omawianych w toku sesji konieczne było przy opracowaniu niniejszego sprawozdania dokonanie pewnego wyboru. Przedstawiając referaty starałem się wskazać na główne zagadnienia oraz na tezy formułowane przez autorów. Nie zamierzałem jednak wymieniać wyczerpująco wszystkich zagadnień, a skoncentrowałem się raczej na głównej myśli przewodniej. Stąd pewne zagadnienia pominięte zostały częściowo lub całkowicie. Całość materiałów z sesji zostanie wydana nakładem PWN w przyszłym roku.

nym z centralnych problemów polityczno-ustrojowych i prawnych także i dziś. Również współcześnie panuje przekonanie o istnieniu, niezależnie od prawa pozytywnego, reguł dotyczących praw i wolności. Reguły te stają się podstawą oceny przepisów prawnych. We współczesnych doktrynach, jak i w potocznej świadomości społecznej, zawarty jest pogląd, że prawa i wolności mają za podstawę fakty i że przysługują jednostce ludzkiej jako takiej, a nie ze względu na etyczny akt ustanowienia ich w prawie pozytywnym. Uznaje się reguły dotyczące praw i wolności jednostki bądź za niezmienne, bądź za trwalsze aniżeli normy prawa pozytywnego. Przekonania te należy traktować jako ważny aksjologiczny element świadomości prawnej. Dzięki nim przyznaje się szczególną rolę prawom i wolnościom jednostki i dąży się do coraz szerszego ustawodawczego ich utrwalenia.

Dr Zdzisław Kędzia (UAM) przedstawił „Współczesną burżuazyjną koncepcję podstawowych praw wolności i obowiązków obywatelskich”. Omówił na wstępie liberalną koncepcję w jej różnych wersjach, oraz przesłanki kryzysu tej koncepcji. Współcześnie, wraz z ukształtowaniem się nowych koncepcji *welfare state* i „socialnego państwa prawnego” nastąpiła ewolucja poglądów na temat pozycji jednostki w społeczeństwie. Koncepcje te starają się łączyć podstawowe wartości zdobyte przez burżuazję w dobie państwa liberalnego z koniecznością gospodarczej i społecznej aktywności państwa, której potrzeby nikt już nie neguje. Jednostka traktowana jest jako element konstytutywny życia społecznego. Wolność pojmowania jest nadal w jej liberalnym ujęciu, natomiast zasadzie równości przypisuje się już inne znaczenie; ujmowana jest jako tożsamość pozycji politycznej i społecznej każdego obywatela. Prawa obywatelskie mają spełniać dwie podstawowe funkcje: obowiązują jako system wartości integrujących społeczeństwo, oraz ustanawiają formy wpływu obywateli na funkcjonowanie państwa. Dyskusyjny jest zakres obowiązywania praw obywatelskich. Nie są one skierowane wyłącznie na ochronę obywatela przed ingerencją państwa. Groźbą dla naruszenia praw obywatelskich są przede wszystkim grupy sprzecznych interesów w społeczeństwie. W związku z tym postuluje się w doktrynie, by prawa te były stosowane również w stosunkach regulowanych zazwyczaj przez prawo cywilne i prawo pracy. Ma to być tak zwane „trzecie działanie praw obywatelskich”. Konstytucje wszystkich demokratycznych państw kapitalistycznych zawierają szeroki katalog praw tradycyjnych natomiast rzadko umieszczane są w nich prawa społeczne. Kwestie te pozostawione są ustawodawstwu zwykłemu, a więc podlegają normowaniu znacznie bardziej elastycznemu aniżeli prawa polityczne i wolności osobiste.

Prof. dr Marek Sobolewski (UJ) omówił „Prawa i wolności obywateli w wysoko rozwiniętych państwach burżuazyjnych”. Poważna część praw i wolności w konstytucjach burżuazyjnych ma jedynie charakter programowy i nie może być ani stosowana bezpośrednio, ani nie stanowi podstawy dla indywidualnych roszczeń prawnych. Dotyczy to szczególnie praw ekonomicznych i społecznych. Prawa tradycyjne w swej większości opierają się na idei zaniechania działalności ze strony państwa, a więc ich zastosowanie nie zawsze wymaga wydania odpowiednich przepisów wykonawczych. Prawa ekonomiczne i społeczne wymagają aktywnej działalności państwa, której zakres i formy powinny być możliwie szczegółowo uregulowane. Nie wystarczy tutaj samo sformułowanie celu działania. Takie prawa jak np. prawo do pracy nie mogą obowiązywać bezpośrednio, bez szczegółowej ustawowej konkretyzacji. Analiza praktyki ustrojów burżuazyjnych demokracji wyraźnie wskazuje, że tam gdzie istnieje sądowa droga dochodzenia praw obywatelskich, tam ich realizacja jest bardziej skuteczna. To między innymi powoduje, że prawa tradycyjne, których można łatwo dochodzić na drodze sądowej mają ciągle większe znaczenie niż prawa ekonomiczne i społeczne. Równocześnie w niektórych krajach następuje wyraźny kryzys tradycyjnych wolności. Jego objawy wystąpiły zwłaszcza w dwóch dziedzinach. Pierwsza z nich to kryzys tolerancji i liberalizmu w sto-

sunku do opozycji, jeśli ta opozycja stała się zasadnicza i podjęła energiczne środki działania. Dziedzina druga to powtarzające się naruszenia takich podstawowych praw obywatelskich jak wolność opinii, tajemnica korespondencji i telekomunikacji. Aktualnie rodzą się problemy, które w niedalekiej przyszłości mogą być najważniejsze dla statusu obywatela w państwie i gotowe przyćmić klasyczne prawa obywatelskie. Chodzi tu o kompleks zagadnień obejmujących takie sprawy, jak ochronę naturalnego środowiska człowieka, ochronę konsumenta przed nieuczciwymi posunięciami producentów i handlu, zabezpieczenie człowieka przed nadużywaniem nowych wynalazków technicznych.

Dr Dionizy Wojtkowiak (UAM) wygłosił referat pt: „Podstawowe prawa, wolności i obowiązki obywateli w państwach znajdujących się na niekapitalistycznej drodze rozwoju”. Przedmiotem rozważań były: ogólna koncepcja i konstytucyjna regulacja podstawowych praw, wolności i obowiązków obywateli w tzw. państwach trzeciego świata. Autor proponuje, by określić je terminem „pokolonialne państwa o orientacji socjalistycznej” ze względu na ogromną różnorodność państw zaliczanych tradycyjnie do trzeciego świata. Do tych pokolonialnych państw zalicza: Arabską Republikę Egiptu, Syryjską Republikę Arabską, Demokratyczną i Ludową Republikę Jemenu, Algierską Republikę Ludową i Demokratyczną, Libijską Republikę Arabską, Związek Birmański, Ludową Republikę Kongo, Zjednoczoną Republikę Tanzanii, Republikę Gwinei. Ogromne zróżnicowanie tych państw (różne dzieje, stopień rozwoju, odmienne struktury społeczne, inne źródła inspiracji ustrojowych i koncepcji politycznych itp.) wywarło istotny wpływ na różnorodność rozwiązań w zakresie regulacji podstawowych praw i obowiązków obywatelskich. Nowe cechy statusu prawnego obywatela widoczne są w sposobie uregulowania następujących kwestii: miejsce praw obywatelskich w systemie prawnym, ich treść i charakter, swoiste dla poszczególnych państw cechy katalogu podstawowych praw, ogólne zasady przyznawania praw, gwarancje ogólnoustrojowe, materialne i formalno-prawne, treść, rodzaj i charakter obowiązków obywatelskich. Jednym z centralnych zagadnień referatu był problem gwarancji formalnych i to zarówno w okresach pokojowych (odpowiednia rola sądów, i zasady ich organizacji, obywatelskie prawo do skargi i drogi sądowej, wykluczenie mocy wstecznej ustawy, prawo oskarżonego do obrony, system sądownictwa konstytucyjnego) jak i w okresach stanu wyjątkowego; zbieranie się parlamentu z mocy prawa, kontrola aktów władzy wykonawczej.

Mgr Jerzy Silski (UAM) wygłosił referat pt: „Socjalistyczna koncepcja podstawowych praw, wolności i obowiązków obywatelskich”. Mówca przedstawił przede wszystkim marksistowsko-leninowską koncepcję oraz rozwój praw, wolności i obowiązków obywatelskich w państwie radzieckim, oraz w konstytucjonalizmie socjalistycznym. Socjalistyczny katalog praw, wolności i obowiązków obywatelskich nie musi być identyczny we wszystkich państwach socjalistycznych. Ulega on zmianom w zależności od etapu budownictwa socjalizmu. Wszystkie jego zmiany muszą być jednak zgodne z prawidłowościami rozwojowymi tego ustroju. Dynamizm praw i wolności oznacza rozszerzanie ich zakresu i zwiększanie skuteczności. Doceniając w pełni gwarancje materialne i ideologiczne nie wolno zapominać o ogromnym znaczeniu gwarancji instytucjonalnych. Ich rozwój oznacza bowiem stałe rozszerzenia i pogłębianie demokracji socjalistycznej. Wśród gwarancji instytucjonalnych szczególne znaczenie ma precyzyjne sformułowanie przepisów konstytucji dotyczących praw i wolności. Rozwojowi gwarancji materialnych i instytucjonalnych towarzyszyć musi szeroko zakrojona i stale prowadzona działalność wychowawcza obejmująca wszystkich obywateli, w celu wykształcenia socjalistycznej świadomości społecznej i kultury politycznej całego społeczeństwa.

Doc. dr Kazimierz Gościński (WUW) przedstawił referat pt.: „Konstytucyjny model praw obywatelskich w państwach socjalistycznych”. Na wstępie omówione zostały dwa zagadnienia: myśl polityczna marksizmu-leninizmu a burżuaz-

zyjne koncepcje stosunku obywatel-państwo, oraz rozwój instytucji praw i wolności obywatelskich w ustawodawstwie konstytucyjnym państw socjalistycznych. Na podstawie przepisów konstytucji socjalistycznych autor naszkicował ogólny model statusu obywatela w państwie socjalistycznym. Podstawowe elementy charakterystyczne dla tego modelu są następujące: 1) Rodzaje, treść i zakres praw i wolności obywatelskich określone są w tekście ustawy zasadniczej, 2) normy dotyczące praw i obowiązków obywatelskich mają w wewnętrznej hierarchii norm konstytucyjnych takie samo miejsce jak normy regulujące ustrój polityczny i społeczno-gospodarczy i mają takie samo znaczenie społeczno-polityczne. Specyfiką tych norm jest programowość, która wynika z dynamicznego charakteru praw i wolności, 3) nieodłącznym elementem statusu obywatela są nie tylko prawne ale i materialne gwarancje praw i wolności, 4) charakterystycznym elementem tego modelu jest także to, że obejmuje on jedynie podstawowe prawa i obowiązki, 5) katalog praw i wolności obywatelskich ustalony w konstytucjach państw socjalistycznych powiększył się o szereg nowych pozycji w porównaniu z konstytucjonalizmem burżuazyjno-demokratycznym, 6) istnieje ścisły związek i współzależność między prawami a obowiązkami obywatelskimi.

Dr Zygmunt Iżkowski (UAM) przedstawił referat pt.: „Podstawowe prawa, wolności i obowiązki obywateli ZSRR”. Prawa społeczno-ekonomiczne, które po XXII Zjeździe KPZR uległy zasadniczej zmianie, wpływają nie tylko na podnoszenie dobrobytu, ale odgrywają też ważną rolę w ukształtowaniu sprzyjających warunków dla rozwoju sił wytwórczych i podnoszenia wydajności pracy. Autor w szczegółowy sposób przedstawił rozwój praw społeczno-ekonomicznych w państwie radzieckim. Omówił także rodzaje praw politycznych i wolności osobistych, jakie zawarte są w konstytucji i ustawodawstwie zwykłym. W uchwałach KPZR jest wiele tez dotyczących statusu obywatela w państwie: przejście do komunizmu wymaga wszechstronnego rozwoju wolności i praw obywateli, rozwój praw i obowiązków determinuje rozwój wolności obywatela nie tylko w socjalizmie ale i w komunizmie, na podstawowe prawa, wolności i obowiązki obywatelskie w ZSRR składa się całokształt stosunków i powiązań pomiędzy państwem i jego poszczególnymi obywatelami.

Doc. dr habil. Feliks Siemieński (UAM) omówił „Podstawowe prawa, wolności i obowiązki obywateli w europejskich państwach socjalistycznych”. Na wstępie autor definiuje pojęcia podstawowych praw, wolności i obowiązków obywatelskich. Wskazując na różnice pomiędzy prawem a wolnością jednostki dochodzi do wniosku, że pewne sprawy dają się regulować przy pomocy praw obywatelskich, inne tylko przy pomocy wolności jednostki. Przyjmując kryterium materialne do podstawowych praw, wolności i obowiązków zalicza te, które są niezbędne dla realizacji naczelnej zasady konstytucji — zasady zwierzchnictwa ludu pracującego. Wśród przepisów konstytucji europejskich państw socjalistycznych, w zakresie praw, wolności i obowiązków, wyróżnia: 1) ogólne zasady konstytucji, 2) podstawowe wolności osobiste, 3) podstawowe prawa socjalne, 4) podstawowe prawa i wolności polityczne, 5) podstawowe obowiązki obywateli, 6) postanowienia dotyczące gwarancji. Ogólne zasady konstytucji — zasada zwierzchnictwa ludu pracującego, praworządności, socjalistycznego kierunku rozwoju państwa i społeczeństwa, zasada kierowniczej roli partii (sformułowana w niektórych konstytucjach), zasada równości praw, zasada klasowego traktowania podstawowych praw i wolności, zasada rozwojowego charakteru podstawowych praw i wolności, zasada jedności praw i obowiązków — mają istotne znaczenie przy interpretacji przepisów dotyczących praw i wolności obywatelskich. W referacie omówione zostały szczegółowo: 1) zakres i znaczenie podstawowych wolności obywateli, 2) zakres i znaczenie podstawowych praw socjalnych, 3) zakres i znaczenie podstawowych praw i wolności politycznych, 4) zakres i znaczenie podstawowych obowiązków oby-

wateli. Wiele uwagi poświęcono gwarancjom podstawowych praw i wolności, oraz gwaransom obowiązków.

Dr Tadeusz Smoliński (UAM) omówił „Podstawowe prawa, wolności i obowiązki obywateli w pozaeuropejskich państwach socjalistycznych”. Państwa te, w odróżnieniu od europejskich państw socjalistycznych, w znikomym stopniu korzystały ze wzorów Związku Radzieckiego i innych państw socjalistycznych. Prawa i wolności, zwłaszcza w okresie konfliktów rewolucyjnych czy wojennych, regulowane są w drodze praktyki, a nie poprzez działalność legislacyjną. W niektórych konstytucjach np. kubańskiej, widoczne są wpływy koncepcji burżuazyjno-demokratycznych. Najogólniej jednak biorąc katalog podstawowych praw, wolności podobny jest do tego, jaki zawarty jest w konstytucjach europejskich państw socjalistycznych. W praktyce jedynie w Mongolskiej Republice Ludowej i Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej obywatele korzystają w pełni z zagwarantowanych im praw i wolności. W pozostałych ograniczanie tych praw spowodowane jest przede wszystkim sytuacją międzynarodową (z wyjątkiem ChRL) i ciągłym zagrożeniem ze strony imperializmu amerykańskiego. Problem obowiązków obywateli został w zasadzie ujęty tradycyjnie, podobnie jak we wszystkich konstytucjach europejskich państw socjalistycznych uchwalonych do roku 1960. Jedynie w konstytucji Mongolii katalog obowiązków jest znacznie szerszy.

Prof. dr Andrzej Burda (PAN) przedstawił referat pt.: „Narodziny i rozwój podstawowych praw, wolności i obowiązków obywateli PRL”. W pierwszej części referatu omówione zostały następujące zagadnienia: 1) nowe ujęcie i nowa treść społeczna instytucji praw i wolności obywatelskich, 2) koncepcja państwa demokracji ludowej a instytucja praw i wolności obywatelskich, 3) regulacje prawne z okresu 1944 - 1952, 4) realizacja praw i wolności obywatelskich w okresie 1944 - 1952. Sformułowania konstytucji z 1952 r. odnośnie do praw i wolności obywatelskich powinny być rozpatrywane historycznie i to zarówno w aspekcie ideologicznym — a więc deklaracji o treści politycznej — jak i w aspekcie prawnym, tj. analizy dogmatycznej tekstu prawnego. Ujęcie praw i wolności jako funkcji społecznej uwarunkowane było ówczesnymi warunkami społeczno-politycznymi. W konsekwencji konstytucja nadaje prawom i wolnościom charakter dynamiczny; ich treść i rozmiary realizacji zmieniają się w zależności od zmian zaszłych w ustroju gospodarczym i politycznym państwa. Normy konstytucyjne ustalające prawa i wolności obywateli to normy wyrażające zasady polityczne, gdyż: a) ustanowienie ich jest prawnym wyrazem i konkretyzacją ustrojową określenia stosunku obywatela do państwa, b) z funkcji jurydycznej konstytucji wynika, że w treści jej nie mogą się znaleźć wszystkie prawa i obowiązki obywatelskie, a jedynie podstawowe. Referent przyjmuje tutaj kryterium formalne dla wyróżnienia podstawowych praw, wolności i obowiązków. W dalszej części przedstawiona została klasyfikacja podstawowych praw i wolności, ich gwarancje oraz realizacja praw i wolności. Referent wskazał na fakt, iż przemiany społeczne stwarzają potrzebę doskonalszej regulacji konstytucyjnej praw i wolności. Nowe potrzeby społeczne przekształcają świadomość społeczną i w konsekwencji zakładają nowe nakazy działania politycznego, co powinno znaleźć adekwatne odzwierciedlenie w ustawie zasadniczej. Uchwały VI Zjazdu PZPR, stwierdzając konieczność uchwalenia nowej konstytucji, określają podstawowe materie konstytucyjne, a wśród nich także postulat jasnego określenia podstawowych praw i obowiązków obywateli. Doświadczenie poucza, że odnośne regulacje powinny być precyzyjniej sformułowane niż to ma miejsce w obecnie obowiązującej konstytucji. Dla wydania ewentualnych ustaw wykonawczych powinny być przestrzegane odpowiednie terminy. Przy zredagowaniu odnośnych postanowień powinno być wykorzystane doświadczenie płynące z obserwacji działania obowiązujących norm konstytucyjnych w kraju jak i doświadczenie innych państw socjalistycznych.

Dr Kazimierz Wasia k (Politechnika Szczecińska) referował zagadnienie „Równość obywateli PRL bez względu na ich narodowość”. Równość obywateli bez względu na narodowość oznacza przyznanie wszystkim obywatelom jednakowych praw i wolności (równość społeczno-polityczna), oraz zagwarantowanie specjalnych prawnych i materialnych warunków mniejszościom narodowym, niezbędnym ze względu na specyficzne cechy tych grup. Zaspokojenie tych specyficznych potrzeb, o ile nie pozostają one w sprzeczności z interesami ogólnospołecznymi prowadzi do integracji całego społeczeństwa. Podstawowe zasady polityki narodowościowej zawarte są w art. 69 konstytucji, który implicite formułuje zasadę samookreślenia narodowego. Zasada ta zakłada prawo swobodnego uzewnętrzniania swej narodowości i jej pielęgnowanie bez żadnych ujemnych skutków prawnych czy społecznych, o ile treść i forma pielęgnowania narodowości nie narusza obowiązującego porządku prawnego. Zasada pełnego równouprawnienia narodowościowego ma charakter indywidualny a nie generalny; dotyczy ona poszczególnych jednostek, a nie grup społecznych. Mniejszości narodowościowe, ze względu na ich rozproszenie nie mają bowiem warunków do korzystania z autonomii w jakiegokolwiek dziedzinie życia. Wyrazem równouprawnienia w sferze praw politycznych były między innymi przepisy o obywatelstwie, które utrzymywały czy rozciągały obywatelstwo polskie na ludność niepolską, znajdującą się w granicach państwa. Równouprawnienie społeczne mniejszości narodowościowych polega na zapewnieniu im jednakowych możliwości awansu społecznego. Warunki tego równouprawnienia tworzone są przede wszystkim poprzez politykę zrównania poziomu życia ludności wiejskiej z warunkami życia w mieście, jako że ludność niepolska w ponad 90% jest ludnością wiejską. Dążenie państwa do pełnej realizacji konstytucyjnej zasady równości znajduje również swój wyraz w polityce kulturalno-oświatowej, zwłaszcza poprzez organizowanie szkolnictwa narodowościowego. Państwo udziela również pomocy grupom narodowościowym w dziedzinie rozwoju ich życia kulturalnego.

Doc. dr habil. Tomasz Langer (UAM) omówił „Podstawowe uprawnienia polityczne obywateli PRL”. Uprawnienia polityczne służą obywatelom dla uczestniczenia w powoływaniu i działalności aparatu państwowego. Obejmują one: uprawnienie kreacji, uprawnienie koalicji i uprawnienie petycji. Uprawnieniom tym odpowiada ją obowiązki organów państwowych, które można sprowadzić do dwóch zasadniczych grup: 1) obowiązek zaniechania, czyli powstrzymania się od wszelkich takich działań, które mogłyby ograniczyć możliwości korzystania przez obywateli z przyznanych im praw politycznych, 2) nakładają na organa państwowe obowiązek podejmowania działań gdy: a) uprawnienia obywatelskie są zagrożone lub ograniczone z przyczyn nie mających uzasadnienia w obowiązujących normach prawnych, b) istnieje możliwość dalszego ulepszenia realizacji tych praw stosownie do możliwości politycznych państwa. Realizacja uprawnień kreacyjnych odbywa się według określonych zasad prawa wyborczego i zgodnie ze zwyczajami wyborczymi. Uprawnienie koalicji obejmuje prawo zrzeszania oraz wolność zgromadzeń, wieców i manifestacji. Uprawnienie petycji, czyli zwracania się do wszystkich organów państwa ze skargami i wnioskami spełnia dwie funkcje: a) jest uprawnieniem gwarantującym obywatelowi zbadanie jego sprawy i orzeczenie o niej organów państwowych, b) instytucja skarg i wniosków jest dla organów państwa ważnym źródłem informacji o pracy aparatu państwowego i istotnych potrzebach obywateli. Wszystkie te uprawnienia, aczkolwiek mają różny stopień ważności w procesie sprawowania władzy przez lud pracujący, są ściśle ze sobą związane i nie można ich traktować oddzielnie.

Mgr Leszek Łucz a (UAM) omówił „Podstawowe prawa ekonomiczne obywateli PRL”. W referacie przedstawione zostało prawo do pracy, prawo do wynagrodzenia według ilości i jakości pracy oraz prawo do własności osobistej i indywidualnej. Szeroko też omówione zostały gwarancje, zwłaszcza materialne, tych praw.

Prawa ekonomiczne, które są równocześnie programem rozwoju społeczno-gospodarczego muszą być traktowane dynamicznie. Ich zakres i treść zmienia się i niezwykle istotne jest dostrzeganie w porę konieczności „zmodernizowania” ich interpretacji. Trzeba nieustannie eksponować ich nowe treści, nawet wówczas, jeśli ich natychmiastowa realizacja jest niemożliwa. Wówczas te nowe treści stają się dla państwa i społeczeństwa programem działania.

Doc. dr Włodzimierz Piotrowski (UAM) omówił „Podstawowe prawa socjalne i kulturalne obywateli PRL”. Normy konstytucyjne ustanawiające prawa socjalne i kulturalne wskazują jednocześnie gwarancje ich realizacji. Adresatem obowiązków wynikających z tych norm jest przede wszystkim, który zobowiązany jest w zakresie swej działalności prawodawczej do stanowienia niezbędnych ustaw konkretyzujących prawa obywateli i odpowiadające im obowiązki organów państwowych, a w zakresie działalności kontrolnej badanie działalności rządu i jego agend oraz wpływania na tę działalność. Realizacja polityki społeczno-ekonomicznej i oświatowo-kulturalnej decyduje przede wszystkim o stopniu realności praw obywatelskich. Rezultatem tej polityki są przede wszystkim gwarancje materialne tych praw. Konieczne są równocześnie określone gwarancje prawne w postaci instytucji prawnych bezpośrednio gwarantujących realizację proklamowanych praw. Jedną z podstawowych gwarancji jest ustawowe określenie trybu i sposobu realizacji praw socjalnych i kulturalnych i zapewnienie tym przepisom odpowiednio skutecznych sankcji prawnych. Dotyczy to szczególnie dziedziny stosunków pracy, zabezpieczenia społecznego i oświaty. Omawiając poszczególne prawa, autor wysunął szereg postulatów *de lege ferenda*. Przepisy konstytucji formułujące prawo do pracy powinny wyraźnie stwierdzać, że prawo to polega na możliwości otrzymania swobodnie wybieranego i odpowiadającego zdolnościom i kwalifikacjom pracownika, miejsca pracy. W przepisach prawa pracy zawarte są normy, pochodzące z okresu międzywojennego, wyraźnie sprzeczne z konstytucją (np. dotyczące czasu pracy niektórych kategorii pracowników), które nadal obowiązują. Również niektóre przepisy dotyczące ochrony zdrowia budzą zastrzeżenia (np. ustawa z 1968 r. o świadczeniach pieniężnych przysługujących w razie wypadku przy pracy, która nie obejmuje pracowników zatrudnionych w zakładach nieuspołecznionych). Regulacja prawna zasad pierwszeństwa przy przyjmowaniu do niektórych typów szkół oraz systemu świadczeń na rzecz osób podejmujących naukę obok pracy zawodowej, jest niezadowalająca, pozostawia bowiem decyzję swobodnemu uznaniu kierowników zakładów pracy. W zakresie prawa do udziału w rozwoju kultury konieczne jest między innymi ustawowe określenie uprawnień twórców do świadczeń z tytułu zabezpieczenia społecznego i ochrony praw twórców.

Dr Janusz Romul (UAM) przedstawił referat pt.: „Podstawowe wolności osobiste obywateli PRL”. Podstawowe założenie marksistowskiej koncepcji praw obywatelskich sprowadza się do stworzenia jednostce całego zespołu warunków, które mają zabezpieczyć rozwój jej osobowości. Wolności osobiste obywatela jako dobra instrumentalne spełniają w tej koncepcji rolę służebną. W naszym ustawodawstwie są dwie podstawowe formy proklamowania wolności osobistych: bezpośrednia (wolność sumienia i wyznania, nietykalność osobista) i pośrednia (nienaruszalność mieszkania i tajemnica korespondencji). Pierwsze uregulowane są w konstytucji, w zakresie drugiej grupy konstytucja odsyła do ustawodawstwa zwykłego. Wolności osobiste, podobnie jak pozostałe prawa obywatelskie, mają charakter klasowy. Ograniczenie wolności osobistych może nastąpić jedynie na podstawie decyzji normatywnej kompetentnego organu władzy lub decyzji indywidualnej organów stosujących prawo. Decyzje takie mogą być podjęte jedynie w okolicznościach, które generalnie określa się jako „godzenie w interes PRL”, a tryb ich podejmowania określony jest szczegółowo w przepisach proceduralnych. Przepisy prawne zabezpieczają instytucjonalne i materialne warunki realizacji wolności osobistych. Gwa-

rancje instytucjonalne obejmują całokształt zasad i instytucji w systemie prawa PRL, nakazów i zakazów służących swobodnemu rozwojowi aktywności jednostki oraz jej praw procesowych. Zasadnicze gwarancje zawarte są w konstytucji. Państwo stwarza również wiele gwarancji materialnych; np. udziela związkom religijnym pomocy dla umożliwienia uprawiania kultu religijnego. Państwo dba o zabezpieczenie spokoju obywatela organizując specjalną służbę porządkową, zabezpiecza pełną możliwość korzystania z urządzeń publicznych, rekreacyjnych, dróg i szlaków komunikacyjnych, tak aby każda jednostka czuła się tam bezpiecznie. Państwo jako właściciel podstawowych środków produkcji organizuje i wytycza politykę mieszkaniową, łoży ogromne sumy na utrzymanie i organizację poczty, telefonów, telegrafu, rozwija przemysł papierniczy itp., dba o staranny dobór kadr, gwarantujący tajemnicę korespondencji i terminowość jej doręczania.

Doc. dr habil. Aleksander Ratajczak (UAM) przedstawił referat pt. „Podstawowe obowiązki obywateli PRL”. Autor stawia pytanie, czy wśród obowiązków nałożonych na obywateli przez normy prawne można i należy wyróżnić obowiązki, których znaczenie społeczno-polityczne jest bardziej doniosłe od innych, oraz na jakich przesłankach powinna być oparta hierarchia obowiązków w Polsce Ludowej. W każdym państwie jest grupa obowiązków, świadczonych na rzecz państwa i współobywateli, które mają charakter klasowy, mają na celu bezpośrednio utrzymanie i utrwalenie istniejącego ustroju. Obok tego są obowiązki, które wszyscy obywatele, niezależnie od przynależności do określonej klasy uznają za „święte”. Te ostatnie wyrastały na gruncie przynależności do określonej wspólnoty: narodowej, religijnej, kulturowej, ideowej, były wyrazem więzi z krajem ojczystym, wyrazem patriotyzmu. Obowiązki te wyrastały także na gruncie poczucia zagrożenia bytu państwowego. Po dokonaniu rewolucji socjalistycznej w naszym kraju do tych obowiązków wyrosłych na gruncie innych systemów społecznych, dochodzą nowe, o nie mniejszym znaczeniu. Do takich obowiązków należy: strzeżenie i umacnianie mienia ogólnonarodowego i własności społecznej, obowiązek pracy, przestrzegania socjalistycznej dyscypliny pracy, poszanowania zasad współżycia społecznego. Podstawowe obowiązki obywateli są ściśle związane z funkcjami państwa i w związku z tym nie mogą mieć charakteru statycznego. Ich zakres i charakter zależy nie tylko od konkretnych stosunków społeczno-ekonomicznych oraz od świadomości społecznej obywateli, ale również od etapu rozwoju państwa socjalistycznego, od sposobu kształtowania się poszczególnych funkcji państwa, od poziomu stosunków gospodarczo-społecznych. O podstawowym charakterze niektórych obowiązków decyduje zamieszczenie ich w konstytucji. Jednocześnie jednak również poza ustawą konstytucyjną mogą się znaleźć obowiązki, których znaczenie społeczno-polityczne jest doniosłe i które w przyszłości powinny być chyba zamieszczone w konstytucji. Cechą charakterystyczną podstawowych obowiązków obywateli w rozumieniu konstytucji jest przede wszystkim to, że są one nastawione na potrzebę zabezpieczenia ważnych interesów państwa i obywateli, oraz że ich realizacja jest zabezpieczona przez państwo przy pomocy przymusu, który jednak nie może być stosowany bez wydania odpowiedniej ustawy zwykłej, rozwijającej i konkretyzującej postanowienia konstytucji. Przepisy konstytucji sformułowane są zbyt syntetycznie i operują pojęciami bardzo ogólnymi, bez wyjaśnienia ich znaczenia i bez próby podkreślenia, w niektórych przypadkach socjalistycznego charakteru obowiązków obywatelskich. Państwo dysponuje środkami ideologicznymi, ekonomicznymi, organizatorskimi, a w razie konieczności przymusem fizycznym, dla zabezpieczenia wykonywania przez obywateli ich obowiązków.

Dr Anna Michalska (UAM) przedstawia referat pt: „Podstawowe prawa człowieka w systemie Organizacji Narodów Zjednoczonych”. Przedmiotem rozważań były przepisy Karty Narodów Zjednoczonych dotyczące obowiązków państw w dziedzinie praw człowieka, oraz przepisy licznych deklaracji i umów między-

narodowych zawartych w ramach ONZ lub organizacji wyspecjalizowanych — UNESCO i MOP. Omówione zostały kolejno: Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, Międzynarodowe Pakty Praw Człowieka, oraz te akty ONZ, których celem jest ochrona poszczególnych praw. Ostatnio zarysowały się nowe kierunki prac ONZ w tej dziedzinie do których należą: ochrona ofiar wojny, ochrona praw człowieka przed ujemnymi skutkami zastosowania wynalazków technicznych, oraz działalność zmierzająca w kierunku wychowania i wykształcenia młodzieży wszystkich krajów w duchu poszanowania praw człowieka. Pojawiły się również nowe tendencje. Nastąpiła ewolucja poglądów co do hierarchii poszczególnych praw; coraz większy nacisk kładzie się na prawa społeczno-ekonomiczne. Zmieniają się również poglądy na temat sposobu zabezpieczenia realizacji poszczególnych praw. W miejsce postulowanego dawniej ponadpaństwowego systemu kontroli coraz częściej proponuje się studia nad możliwościami zapobiegania naruszeniom praw przez państwa, system negocjacji i koncyliacji. Porównując prawa człowieka proklamowane w aktach międzynarodowych z przepisami Konstytucji PRL nasuwa się wniosek, że katalog tych ostatnich powinien być rozszerzony, dla zapewnienia pełnej zgodności między konstytucją a aktami prawa międzynarodowego.

Mgr Andrzej Nartowski (UJ), przedstawił referat pt.: „Prawa człowieka w pracach ONZ a postęp naukowy i techniczny”. Rewolucja naukowo-techniczna wywarła duży wpływ na treść norm prawa międzynarodowego. Coraz liczniejsze są porozumienia międzynarodowe dotyczące wykorzystania nauki i techniki. Współcześnie podstawową funkcją ONZ jest dążenie do realizacji postępu społecznego i rozwoju. Istota działalności Organizacji sprowadza się do tego, że inspiruje ona nowe priorytety narodowe. Stąd w procesie kodyfikacji zasad międzynarodowej ochrony praw człowieka poważną rolę odgrywają rezolucje Zgromadzenia Ogólnego. Formułują one pewne cele, mobilizując społeczność międzynarodową do ich realizacji. Ustanawiają przy tym pewne dyrektywy postępowania, obwarowane naciskiem moralnym i politycznym. Rezolucje Zgromadzenia Ogólnego są obecnie najbardziej wartościowym, bo elastycznym i niekrępującym instrumentem rozwijania współpracy międzynarodowej. W epoce rewolucji naukowo-technicznej ich znaczenie wzrasta: potrzeba uregulowania współpracy pomiędzy państwami we wszystkich dziedzinach życia jest dziś szczególnie aktualna, ale wielu spraw nie da się uregulować przy pomocy norm traktatowych. Efektywność międzynarodowej ochrony praw człowieka bazuje nie na przymusie, ale na dobrowolnej gotowości suwerennych państw do współpracy w tej dziedzinie. Rezolucje Zgromadzenia Ogólnego są wyrazem takiej gotowości. Wśród nowych problemów, jakie stanęły współcześnie przed ONZ, wskazać można między innymi następujące 1) środowisko; wyłania się tendencja zmierzająca do ustanowienia ogólnej ochrony prawnej biosfery jako całości, łącznie z terytoriami podlegającymi suwerennej jurysdykcji poszczególnych państw; 2) bogactwa i zasoby naturalne; mamy do czynienia z dążeniem do wypracowania zasad wspólnej korzyści w zakresie eksploatacji bogactw i zasobów naturalnych na obszarach „międzynarodowego użytkowania”; 3) nauka i technika; silna jest tendencja zmierzająca do zabezpieczenia równego dostępu wszystkich krajów rozwijających się i rozwiniętych do osiągnięć naukowych i technicznych.

Doc. dr habil. Czesław Mojsiewicz (UAM) i doc. dr habil. Stanisław Wykrętowicz przedstawili referat pt.: „Rewolucja naukowo-techniczna a prawa, wolności i obowiązki człowieka i obywatela w świecie współczesnym”. Rewolucja naukowo-techniczna, obok niezaprzeczalnych, ogromnych korzyści, niesie z sobą pewne niebezpieczeństwa. Jej podstawową ujemną stroną jest szybkie niszczenie środowiska naturalnego człowieka. Konieczne jest więc sformułowanie nowych praw chroniących człowieka przed ujemnymi skutkami postępu technicznego. Coraz powszechniej deklarowane jest prawo człowieka do życia w środowisku nie-

skażonym. Konieczne jest zabezpieczenie człowiekowi prawa do możliwości korzystania z czystego powietrza i czystej wody, prawa do ciszy, do korzystania z rezerwatów przyrody i środowiska naturalnego, prawa do odpowiedniej jakości żywności i leków. Rewolucja naukowo-techniczna zmienia rolę jednostki w społeczeństwie w związku ze wzrostem kwalifikacji, wykształcenia i samodzielności ludzi. Zmienia się model kierowania społeczeństwem, zarówno w skali makro jak i mikro. Kierowanie władcze coraz częściej jest zastępowane przez partnerstwo i dialog. Rozwój rewolucji naukowo-technicznej i tempo jej zastosowania zależą, między innymi, od stanu świadomości obywateli, od ich kultury politycznej. Z drugiej strony rewolucja naukowo-techniczna wywiera ogromny wpływ na stan kultury politycznej. Stopień tego wpływu jest różny w państwach kapitalistycznych i socjalistycznych. Ustrój socjalistyczny odrzuca niedemokratyczne w swym założeniu koncepcje technokratyczne. Nauka i technika jest jedynie narzędziem w rządzeniu a nie samoistnym elementem rządzenia. Różne kategorie specjalistów przygotowują elementy do decyzji, przedstawiają możliwe warianty rozwiązań, ale decyzje ostateczne podejmowane są przez ciała polityczne. Rewolucja naukowo-techniczna ma duży wpływ na zasięg praw i wolności obywatelskich, ale znaczenie decydujące ma ustrój społeczno-polityczny. Sama rewolucja naukowo-techniczna nie rozwiązuje automatycznie żadnych problemów społecznych, a wpływa jedynie na rozwój sił wytwórczych. Dopiero za ich pośrednictwem wpływa na inne sfery życia społecznego.

Przebieg dyskusji. Prof. dr M. Borucka-Arctowa (UJ) omawiała problem świadomości prawnej obywateli i różnorodne jej uwarunkowania. Mgr A. Nartowski (UJ) przedstawił nowe tendencje w prawie międzynarodowym w dziedzinie ochrony praw człowieka. Doc. dr E. Erazmus (UAM) wskazał na związek, jaki istnieje pomiędzy egelitaryzmem społecznym a pozycją jednostki wypracowaną przez nią samą. Doc. dr habil. Cz. Mojsiewicz (UAM) mówił o wzajemnej współzależności pomiędzy zakresem praw, wolności i obowiązków obywatelskich a stopniem rozwoju społecznego i ekonomicznego. Dr E. Podbierowa (UAM) przedstawiła sytuację prawną kobiet w ZSRR. Mgr R. Wieruszewski (UAM) omówił konstytucyjną zasadę równouprawnienia kobiet i mężczyzn w PRL. Mgr Z. Wiktor (UWr.) wskazał na rolę sądownictwa społecznego w ochronie praw i wolności obywatelskich. Doc. dr habil. W. Sokolewicz (INP) omówił gwarancje formalne i ich znaczenie dla rzeczywistej realizacji praw i wolności. Mgr A. Nartowski wskazał na znaczenie ewentualnej ratyfikacji przez Polskę Paktów Praw Człowieka. Mgr M. Bresiński (UAM) omówił prawa wyborcze w PRL, Mgr J. Sabiniewicz (UAM) przedstawił zakres prawa do zrzeszania; Doc. dr A. Głowacki (WSR Szczecin) w polemice z referatem T. Langerę wskazał, że przy omawianiu problematyki praw i wolności nie można ograniczać się wyłącznie do analizy prawniczej. Doc. dr E. Erazmus (UAM) omówił konstytucyjnie zagwarantowane prawo do nauki w państwie socjalistycznym. Mgr A. Chmiel (UAM) przedstawiła prawo dostępu do szkół wyższych i jego realizację w Polsce. Mgr G. Machus (UAM) omówiła prawo do wypoczynku. Mgr M. Szczepaniakowa (UAM) scharakteryzowała politykę państwa w dziedzinie ochrony zabytków. Mgr E. Żurowska (UAM) przedstawiła zasadę wolności sumienia i wyznania i jej gwarancje. Mgr M. Urbański (UAM) mówił o obowiązku czujności wobec wrogów ojczyzny i obowiązku strzeżenia tajemnicy państwowej. Mgr J. Mrówczyńska (UAM) scharakteryzowała prawo do pracy. Mgr H. Rafińska (UAM) mówiła na temat międzynarodowo-prawnej ochrony praw człowieka, dr E. Podbierowa omówiła działalność ONZ w dziedzinie ochrony praw kobiet. Mgr T. Groblewska (UAM) omówiła problematykę azylu terytorialnego. Doc. dr habil. Cz. Mojsiewicz wskazał na wzajemne związki pomiędzy postępek tech-

nicznym a prawami człowieka. Dr E. Zieliński (UW) omawiał między innymi problem ewentualnej ratyfikacji Paktów przez Polskę.

Sesję podsumował prof. dr A. Łopatka podkreślając szczególnie atmosferę socjalistycznego, naukowego i politycznego zaangażowania, które widoczne było w toku obrad. Sesja w dużym stopniu podjęła zadanie wskazane przez uchwałę VI Zjazdu PZPR; postulowano wzbogacenie katalogu praw obywatelskich i ich gwarancji prawnych.

Fakt zorganizowania i przebieg sesji świadczył o postępie w rozwoju naukowym polskiej politologii. Jest świadectwem jej istnienia jako odrębnej dyscypliny naukowej oraz świadectwem doniosłości społecznej i politycznej podejmowanej przez nią problematyki badawczej.

Sesja spotkała się z życzliwą pomocą ze strony władz uczelni i zainteresowaniem władz miasta. Uczestników sesji podejmował przewodniczący Prezydium RN m. Poznania. Zwiedzali oni również Zakłady im. H. Cegielskiego.

Anna Michalska

MIĘDZYNARODOWA OCHRONA ŚRODOWISKA CZŁOWIEKA (Sprawozdanie z Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej)

W dniach od 13 do 15 XII 1971 r. aula Uniwersytetu Jagiellońskiego była otwartą trybuną dla tych, którzy skierowali swe badania naukowe na zagadnienia ochrony środowiska człowieka oraz dla wszystkich innych, którym nie obojętna jest sprawa ratowania egzystencji ludzkości. Zgromadzenie nosiło nazwę — „Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej w Sprawie Międzynarodowej Ochrony Środowiska Człowieka”. Zorganizowana ona została przy współdziałaniu Polskiego Komitetu Ochrony Środowiska Człowieka, Komitetu „Człowiek i Środowisko” PAN, Komitetu Nauk Prawnych PAN i Katedry Prawa Międzynarodowego Publicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Antycypując przebieg obrad, można wyrazić przekonanie, że w przyszłych dokumentacjach spotkań naukowych do pełnej nazwy krakowskiej konferencji dodane będzie słowo — „pierwsza”, albowiem, jak powiedział zamykając obrady, doc. dr M. Iwanek: „Przedstawione referaty, a także komunikaty i wypowiedzi dyskusyjantów stworzyły niepowtarzalną atmosferę wymiany myśli naukowej i doświadczeń pochodzących z warsztatów naukowych różnych specjalności praw i dziedzin przyrodniczych, [...] toteż kończąca swe obrady konferencja stanowi już dzisiaj obiecującą zachętę do kontynuowania prac badawczych nad problemami międzynarodowego prawa ochrony środowiska człowieka”. O tym, że nie był to odosobniony pogląd sekretarza organizacyjnego konferencji, świadczy treść apelu przyjętego przez jej uczestników. W apelu tym czytamy: „[...] uczestnicy i organizatorzy Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej w Sprawie Międzynarodowej Ochrony Środowiska Człowieka [...] uważają za celowe postulować na przyszłość [...] zorganizowanie podobnej, drugiej ogólnopolskiej konferencji naukowej w sprawie międzynarodowej ochrony środowiska człowieka, już po odbyciu konferencji ONZ w Sztokholmie w czerwcu 1972 r., tym razem wyraźnie wyznaczającej kierunki działania na podstawie wyników konferencji sztokholmskiej; ustanowienie też Krakowa siedzibą takich agencji o charakterze międzynarodowym, jakie mogą być powołane do życia czy to w ramach RWPG, czy też za sprawą specjalistycznych programów ONZ”.

Interdyscyplinarny charakter konferencji, który to walor szczególnie podkreślił Rektor UJ prof. dr M. Klimaszewski, sprawił, iż płaszczyzna konfrontacji poglądów była niezwykle szeroka i obejmowała wiele różnorodnych zagadnień.

Z tego względu niniejsze sprawozdanie będzie nie tylko syntetycznym lecz z konieczności selektywnym przedstawieniem obrad konferencji. Pełne odzwiercie-

dlenie przebiegu poszczególnych posiedzeń, zawarte jest w stustronicowym protokole oraz w około czterystostronicowym powielonym materiale, obejmującym referaty i komunikaty, które stanowiły podstawę dyskusji. Dlatego w tym miejscu, pragniemy przeprosić tych, których głosy w dyskusji, komunikaty, a nawet referaty zmuszeni byliśmy pominąć.

Ogólne ramy problemu ochrony środowiska człowieka nakreślił prof. dr W. Goetel (Akademia Górniczo-Hutnicza) pionier badań nad ochroną przyrody i twórcą nowej dyscypliny naukowej — sozologii. W modelu skutecznego systemu ochrony środowiska człowieka prof. W. Goetel zaakcentował trzy podstawowe elementy: wiedzę, chęć działania i samo działanie. Zdaniem autora, zsynchronizowanie tych czynników, w ich optymalnym ujęciu, pozwoli człowiekowi na rehabilitację skażonego środowiska.

Koncepcyjno-intelektualne ramy ochrony środowiska w aspekcie międzynarodowym omówił prof. dr W. Brzeziński (INP PAN), prezentując zebrany podstawowy dokument konferencji sztokholmskiej „Deklarację w sprawie środowiska człowieka”. Na tle tego dokumentu, ujawniły się prawie wszystkie kontrowersje polityczne charakteryzujące współczesną społeczność międzynarodową. Pierwsza kontrowersja, eksponowana w wielu wypowiedziach podczas konferencji rysuje się na linii Północ—Południe. Motywy dla których „biedne Południe” zajmuje postawę pełną rezerwy dla międzynarodowej akcji ochrony środowiska, przedstawił doc. dr M. Iwanejko (UJ) w referacie pt.: „Polityczne aspekty batalii w Narodach Zjednoczonych o środowisko człowieka”. Dla krajów Południa element zagrożenia środowiska człowieka ze strony czynników naruszających równowagę ekologiczną, nie jest zjawiskiem tak istotnym, jak problem szybkiego rozwoju ekonomicznego, który pozwoli tym krajom wyjść ze stanu głodu lub permanentnego niedożywienia. W tej sytuacji, państwa wysoko uprzemysłowione mogą liczyć na poparcie idei ochrony środowiska człowieka ze strony państw trzeciego świata, tylko wtedy, gdy państwa rozwinięte przyjmą na siebie zobowiązania efektywnej pomocy naukowej, technicznej i materialnej na rzecz krajów rozwijających się. Współzależność między postępem ekonomicznym a ochroną i zachowaniem zasobów naturalnych została wskazana w pracach Narodów Zjednoczonych. Wyrazem tego jest Deklaracja Postępu Społecznego i Rozwoju, w której Zgromadzenie Ogólne proklamowało ochronę i polepszenie warunków środowiska naturalnego, jako jeden z celów postępu społecznego.

Kolejną współzależność między ochroną środowiska a stosunkami społeczno-ekonomicznymi omówił mgr A. Nartowski (UJ) w referacie pt.: „Prawa człowieka a ochrona prawna środowiska naturalnego”. Mówca wyraził przekonanie, że kompleks przyszłych instytucji prawnych zmierzających do określenia racjonalnego użytkowania i konserwacji środowiska naturalnego będzie stanowił funkcjonalne uzupełnienie międzynarodowej ochrony praw człowieka. Mówiąc o „Prawno-międzynarodowych podstawach ochrony środowiska człowieka” dr W. Petsch (INP PAN) podkreślił, że pełna realizacja podstawowego prawa człowieka, jakim jest prawo do istnienia, możliwa jest tylko wtedy, gdy zabezpieczy się wykonanie innych pochodnych praw, w tym prawa do zdrowego środowiska ekologicznego i sprawiedliwych warunków społecznych. Odbiciem szerokich powiązań praw człowieka jest zjawisko antropocentryzmu w prawie międzynarodowym, o którym mówił prof. dr K. Kocot (UWr.) w referacie pt.: „Ochrona środowiska człowieka a antropocentryzm”. Mówca doszedł do wniosku, że antropocentryzm stał się dominującą cechą treści norm prawa międzynarodowego, w tym również norm dotyczących ochrony naturalnego środowiska człowieka. Nie wpłynął on jednak na rozszerzenie zespołu podmiotów prawa międzynarodowego, wbrew chęci niektórych teoretyków, pragnących wykorzystać nowe tendencje dla podważenia zasady suwerenności państw.

Rozbieżności opinii odnośnie sposobów realizowania ochrony środowiska, nie wyczerpują się na linii Północ—Południe, a występują także na linii Wschód—Zachód. Państwa socjalistyczne szerzej ujmują zagrożenie środowiska i uważają za niewystarczające ograniczenie się do czynnika ekologicznego, wskazując na istniejące zagrożenie człowieka w sferze społecznej, ekonomicznej i politycznej. Bliżej ze stanowiskiem państw socjalistycznych zapoznał uczestników konferencji dr habil. G. Rysiak (UJ) przedstawiając referat pt.: „Kraje RWPG a ochrona środowiska naturalnego”. Ochrona środowiska nie zawsze przedstawia dla poszczególnych członków Organizacji jednakowy kompleks problemów. Z tego względu przyjęte rozwiązania nie muszą być wszędzie jednakowe i zuniformizowane. Możliwość elastycznego działania, zgodnego z potrzebami rozwoju każdego z krajów członkowskich zabezpieczona jest przez zasady i mechanizmy przyjęte w Statucie RWPG. Zgodnie z zasadami Organizacji, działania podejmowane przez kraje RWPG w zakresie ochrony środowiska naturalnego rozpatrywać można w trzech płaszczyznach. Płaszczyzna pierwsza to ustawodawstwa i rozwiązania lokalne przyjęte w poszczególnych krajach. Płaszczyzna druga to działanie Rady i jej organów. Płaszczyzna trzecia to inicjatywy kierowane na zewnątrz, których przykładem są propozycje przedstawione przez członków RWPG na praskim sympozjum w sprawie środowiska w maju 1971 r. W propozycjach tych wskazane zostały rozmaite kierunki współpracy międzynarodowej zmierzające do ochrony naturalnego środowiska człowieka. W oparciu o te propozycje, dr Rysiak sformułował generalne stanowisko krajów RWPG, które pragną zachować luźny charakter współpracy międzynarodowej w tej dziedzinie z położeniem nacisku na studia problemów i wymianę informacji. Gdyby jednak doszło do współpracy międzynarodowej na uzgodnionych odcinkach ochrony środowiska, to współpraca taka musiałaby się opierać na zasadzie uniwersalizmu. Mówił o tym w dyskusji przedstawiciel Ministerstwa Spraw Zagranicznych mgr A. Makarewicz — stwierdzając, że ochrona środowiska człowieka jest płaszczyzną otwierającą perspektywy konstruktywnego współdziałania dla wszystkich państw, współdziałania nie utrudnionego żadnymi względami politycznymi. Zdaniem mówcy, pierwszym przejawem budowy nowej solidarności powinno stać się dopuszczenie wszystkich państw do konferencji sztokholmskiej.

Podjmując słowa prof. Goetla, wielu dyskutantów apelowało o szeroką akcję masowego upowszechnienia wiedzy o środowisku, zarówno przy użyciu środków masowego przekazu, jak i w formie zorganizowanego nauczania. Wśród głosów poświęconych szerzeniu wiedzy o przyrodzie i środowisku, szczególnie interesująca była wypowiedź prof. dra S. Nahlika (UJ), który w referacie pt.: „Kilka uwag dotyczących nauczania problematyki ochrony środowiska”, wysunął szereg interesujących postulatów. Zdaniem prof. Nahlika, jednym z elementów przygotowań do wprowadzenia nauczania zagadnień ochrony powinno być opracowanie programu, powierzone zespołowi przedstawicieli szeregu dyscyplin, tak aby stworzyć pełny obraz osiągnięć wielu gałęzi nauki a zarazem orientację w możliwościach i granicach zainteresowanych dziedzin. Ze względu na ogólne przeciążenie programów nauczania, postulował on wprowadzenie specjalistycznego dokształcania osób, bezpośrednio włączonych do pracy na różnych odcinkach ochrony środowiska człowieka. Omawiając kwestię nauczania o środowisku w aspekcie prawa międzynarodowego, prof. Nahlik przypomniał o obowiązku zwracania uwagi na istniejące normy zwyczajowe i ogólne zasady prawa, które są podstawą praw i obowiązków państw w stopniu nie mniejszym niż normy konwencyjne.

Walor norm prawa zwyczajowego i ogólnych zasad prawa w zastosowaniu do ochrony środowiska człowieka, przedstawił doc. dr W. Wolfke (UWr.) w referacie pt.: „Skuteczne narzędzia prawne międzynarodowej ochrony środowiska”. Doceniając znaczenie zwyczaju i ogólnych zasad, autor stwierdził, że na obecnym etapie istnieje potrzeba precyzyjniejszych instrumentów sankcji i systemu kontroli, a tych

potrzeb nie może zaspokoić prawo zwyczajowe. Należy zatem sięgnąć po środek najskuteczniejszy, jakim jest umowa międzynarodowa o zasięgu bilateralnym, regionalnym lub powszechnym. W toku prac nad nowymi porozumieniami, normy prawa zwyczajowego i ogólne zasady prawa mogą stać się punktem wyjścia, dając inspirację do dalszych rozwiązań.

Z bogatej mozaiki problemów o charakterze specjalistycznym prezentujemy w niniejszym sprawozdaniu kilka wybranych zagadnień. Tę część rozpoczynamy od referatu prof. dra J. Aleksandrowicza (AM w Krakowie) pt.: „Pokój — ochrona przyrody — zdrowie”, w którym mówca naszkicował kierunki poszukiwań odpowiedzi na węzłowe zagadnienia decydujące o istnieniu gatunku ludzkiego. Po przedstawieniu czynników, które we współczesnym świecie wywołują u człowieka groźne stany chorobowe, prof. Aleksandrowicz, opierając się na swych bogatych doświadczeniach, wysunął kilka problemów, które jego zdaniem, powinny stać się przedmiotem obrad i decyzji konferencji sztokholmskiej. Na pierwszym miejscu mówca wymienił profilaktykę wojen, jako nieodzowny warunek ochrony naturalnego środowiska człowieka. Następnie postulował włączenie do programu ochrony systemu pedagogicznego, obejmującego swym zakresem wychowanie młodzieży i re-edukację starszych.

Pełne rozpoznanie i rejestracja niekorzystnych zmian w środowisku człowieka, to wstępny warunek efektywnej walki z zaistniałym zagrożeniem. Na ten temat przedstawił referat mgr. K. Waksmundzki (UJ) pt.: „Międzynarodowe aspekty badania całokształtu zmian zniszczeń i skażeń w środowisku geograficznym oraz opracowanie kompleksowej mapy sozologicznej”. Przedstawił on model kompleksowej mapy sozologicznej, która umożliwiła poznanie przestrzenne, jakościowe i ilościowe rozmiarów, przyczyn i skutków zaburzeń, zniszczeń i skażeń środowiska w powiązaniu z działalnością człowieka. Opracowania sozologiczne pozwalają na ustalenie przesłanek ekonomicznych dla potrzeb perspektywicznego, racjonalnego rozwoju gospodarki człowieka. Mgr Waksmundzki podkreślił, że polska koncepcja mapy spotkała się z dużym zainteresowaniem w skali międzynarodowej, uznano ją bowiem za punkt wyjścia dla działalności w zakresie ochrony i rehabilitacji środowiska człowieka.

„Postęp techniczny i wynalazczość a ochrona środowiska człowieka” — referat przedstawiony przez prof. dra A. Kopffa (UJ), poruszał ważne a zarazem trudne zagadnienie kontroli wynalazków w aspekcie ich oddziaływania na naturalne środowisko człowieka. Według prof. Kopffa, głównym instrumentem eliminującym bądź w znacznym stopniu osłabiającym zagrożenie naturalnego środowiska człowieka przez postęp techniczny winno być prawo wynalazcze, odpowiednio interpretowane i uzupełnione nowymi przepisami. Wśród nowych przepisów winny znaleźć się postanowienia przyznające twórcom wynalazków przeznaczonych dla celów ochrony środowiska odpowiednio wysokie wynagrodzenia, by tym sposobem zachęcać do prowadzenia badań w tym zakresie. W płaszczyźnie międzynarodowej ochrony własności, autor postulował nowelizację konwencji paryskiej z 1883 r. oraz Układu o Współpracy Patentowej. Odpowiednie postanowienia nowelizacyjne powinny zawierać dodatkowe warunki dla osób ubiegających się o patent, warunki uwzględniające aspekt ochrony środowiska człowieka. W zakresie omawianej problematyki rysuje się wyraźna potrzeba wcześniejszych uregulowań międzynarodowych, wyprzedzających zmiany w ustawodawstwach wewnętrznych poszczególnych państw. Brak powszechności postulowanych zmian, dyskryminowałby wynalazki tych państw, które wprowadziłyby na swoim obszarze dodatkowe zobowiązania dla twórców wynalazków. Biorąc pod uwagę doniosłość poruszonych zagadnień, prof. Kopff wystąpił z postulatem rozszerzenia problematyki prac konferencji sztokholmskiej, przez włączenie tematu — „Środki prawne przeciwdziałające szkodliwości stosowania wynalazków w sferze naturalnego środowiska człowieka”.

Związek problematyki kosmicznej z ochroną środowiska człowieka przedstawił doc. dr M. Grzegorzczuk (UJ) w referacie: „Współpraca międzynarodowa w zakresie ekologii kosmicznej i stosowanie techniki satelitarnej do wykrywania zmian w ekosystemach”. Mówca wskazał, iż od początku ery kosmicznej społeczność międzynarodowa, a w szczególności szereg organizacji międzynarodowych doceniło wartość badań kosmicznych dla poszczególnych odcinków działalności człowieka, tworząc zróżnicowaną gamę programów kosmicznych. W programach tych, możemy wyróżnić dwa podstawowe nurty, pierwszy polega na zespoleniu wysiłków zmierzających do ochrony środowiska kosmicznego przed skażeniem i zanieczyszczeniem, drugi na stosowaniu techniki satelitarnej do wykrywania zmian ekologicznych w atmosferze, na wodach morskich i śródlądowych oraz na terytorium lądowym. Po przedstawieniu podjętych kroków w omawianych dziedzinach, doc. Grzegorzczuk stwierdził, iż współpraca międzynarodowa w dziedzinie techniki satelitarnej wymaga dalszych uregulowań prawnych z uwagi na wielkie możliwości nadużyć i naruszeń zasady suwerenności państw.

Wiele wypowiedzi poświęconych było ochronie środowiska wodnego, a wśród nich referat doc. dra habil. Symonidesa (UWK) pt.: „Prawno-międzynarodowe problemy walki z zanieczyszczeniem rzek” i komunikat mgr L. Kotras pt.: „Odpowiedzialność za szkody spowodowane zanieczyszczeniami morza olejami”. Doc. Symonides omówił kształtujące się podstawy prawne międzynarodowej współpracy w walce z zanieczyszczeniem wód śródlądowych. Mówca stwierdził, że szereg istotnych elementów omawianej problematyki nie zostało jeszcze ściśle określonych w powszechnych normach prawa międzynarodowego, a w tym tak ważne zagadnienie, jak podstawy odpowiedzialności za szkody wywołane zanieczyszczeniem. Przedstawiając wysuwane przez naukę koncepcje, opowiedział się on za teorią odpowiedzialności obiektywnej, przy której odpada element winy a podstawą roszczenia jest wystąpienie szkody na określonym terytorium państwowym. Zdaniem doc. Symonidesa, brak powszechnych norm międzynarodowych powinien stymulować państwa w kierunku zawierania wielostronnych porozumień, które ze względu na konsekwencje ekonomiczne, mogłyby efektywnie ograniczyć używanie szkodliwych substancji oraz zakazywać instalowania pewnych urządzeń czy prowadzenia procesów technologicznych. Nadto, umowy wielostronne określałyby w jednolity sposób rodzaje i formy odpowiedzialności państw.

Komunikat mgr L. Kotras ilustrował kierunki współpracy międzynarodowej w dziedzinie odpowiedzialności za szkody spowodowane zanieczyszczeniem morza olejami. Na tle praktyki o charakterze powszechnym, autorka szczególnie mocno zarysowała współdziałanie państw leżących w rejonie basenu Morza Bałtyckiego, którego wody osiągnęły niebezpieczny stan zanieczyszczenia, wyrażający się katastrofalnym zmniejszeniem ilości tlenu, niebezpiecznym zamuleniem dna, wzrostem zawartości siarkowodoru i innych substancji trujących. W wyniku kolejnych konferencji państw bałtyckich, zostały opracowane podstawowe zasady współpracy między państwami w sprawie zwalczania zanieczyszczeń Bałtyku. Autorka wyraziła przekonanie, że na kolejnym spotkaniu dojdzie do uzgodnienia pozostałych jeszcze kwestii spornych i do podpisania umowy na szczeblu rządowym.

„Kierunki międzynarodowego współdziałania na rzecz ochrony zespołów kulturowych środowiska człowieka” przedstawiła mgr H. Nieciówna (UJ). Zwróciła ona uwagę na charakterystyczną cechę współczesnych ludzi polegającą na tym, że człowiek dwudziestego wieku, przeciwnie aniżeli jego poprzednicy, pragnie zachować w jak najbogatszym zestawie świadectwa kultur minionych, lecz równocześnie ten sam człowiek stanowi dziś największe zagrożenie dla obiektu swojej troski. W obliczu radykalnych zmian współczesnego świata wywołanych modernizacją życia, gwałtowną industrializacją i udoskonaleniem technologii, zachowanie spuścizny kulturalnej stało się poważnym problemem dla krajów zarówno biednych jak i bo-

gaty. Mgr Nieciówna przedstawiła główne formy działania UNESCO w dziele zabezpieczenia dóbr kultury oraz proces kształtowania się generalnej koncepcji systemu ochrony podstawowych wartości kulturowych poszczególnych państw.

Ocenę konferencji krakowskiej znaleźć możemy w wypowiedzi mgr A. Maka-rewicza, który w imieniu MSZ wyraził podziękowania za organizację tak niezwykle pożytecznej imprezy naukowej i której termin został tak szczególnie trafnie dobrany ze względu na zbliżającą się konferencję sztokholmską organizowaną przez Narody Zjednoczone. Mówca wyraził przekonanie, że wyniki obrad, będące rezultatem naukowej konfrontacji poglądów i wnikliwych badań owocnie uzupełnią argumentację polskiego stanowiska. Podkreślił on, że konferencja krakowska jest również wyrazem zainteresowania Polski i naszym wkładem do ogólnoeuropejskiego wysiłku na rzecz ochrony środowiska człowieka, o którego podjęcie wzywa rezolucja, w sprawie bezpieczeństwa i współpracy w Europie, uchwalona przez VI Zjazd PZPR.

*Halina Nieciówna
Piotr Iwanejko*

PGR JAKO ŚRODOWISKO WYCHOWAWCZE

Międzywydziałowe Koło Naukowe Pedagogów Uniwersytetu M. Kopernika w Toruniu, analizując pod kątem działalności wychowawczej Państwowe Gospodarstwo Rolne szukało odpowiedzi na pytanie, jak środowisko to — o odmiennych, specyficznych układach ekonomicznych, organizacyjnych, społecznych spośród pozostałych form gospodarowania ziemią w naszym kraju (spółdzielczej i chłopskiej) — wpływa na rozwój i wychowanie młodzieży. W kwietniu 1971 r. w Kobylnikach k/Kruszwicy, powiat inowrocławski, odbyło się V Ogólnopolskie Seminarium Pedagogiczne na temat „PGR jako środowisko wychowawcze”, zorganizowane przez Międzywydziałowe Koło Naukowe Pedagogów UMK Toruń i Wojewódzkie Zjednoczenie Państwowych Gospodarstw Rolnych w Bydgoszczy.

Do badania sytuacji wychowawczej PGR Koło Pedagogów wybrało jeden z czołowych PGR ziemi bydgoskiej, pragnąc w ten sposób ukazać optymalne warunki środowiskowe. Dlatego na podstawie przedstawionych danych nie można wyników sprowadzić do środowisk pegeerowskich. Niżej przedstawiamy streszczenia referatów wygłoszonych na Seminarium.

Lech Borowski (MKNP) przedstawił charakterystykę rodzin jako jednego z głównych ogniw w procesie wychowania. W Kobylnikach przeważają rodziny pełne o przeciętnej liczbie 4-6 osób na wspólnej gospodarce. Rodzicami są przeważnie ludzie młodzi: do lat 40 — 50% ojców i 60% matek, powyżej 50 lat — 20% matek i ojców. Mniejsza jest także liczba rodzin trójpokoleniowych (20%) w porównaniu ze środowiskiem chłopskim (około 40% w powiecie lipnowskim). W ten sposób zanika zwyczaj powierzania wychowania dzieci osobom starszym.

Pozycja społeczno-zawodowa była badana za pomocą porównania pracy rodziców naszych respondentów (tzn. pokolenia dziadków) z pracą badanych. 50% respondentów nie awansowała społecznie lub też awansowała o jeden stopień wyżej (44%). Wykształcenie ojców jest generalnie biorąc wyższe (7,4 klasy) niż matek (6,3 klasy). 50% ojców ma ukończone kursy zawodowe, gdy tymczasem 56,3% matek nie ma świadectwa ostatniej klasy szkoły podstawowej. Wyższe wykształcenie ojców związane jest z pracą zawodową w PGR.

Ogólna struktura rodzin, kwalifikacje, wykształcenie rodziców w środowisku pegeerowskim są korzystniejsze niż w gospodarstwach indywidualnych. Eliminuje to szereg niekorzystnych wychowawczo sytuacji. Szczególnie ważne jest stwierdzenie, że PGR eliminuje nadmierną pracę fizyczną dzieci.

Ludwika Tojek (MKNP) w referacie „Poziom opieki materialnej sprawowanej nad dziećmi w rodzinach PGR-owskich” przedstawiła zależności między warunkami domowymi a wychowaniem. Średni poziom bytowy (obliczony metodą punktową) jest wyraźnie wyższy w Kobylnikach (47,4 pkt) niż we wsiach chłopskich powiatu płockiego (33,3 pkt). Jest to m. in. wynik wysokich świadczeń PGR, który wyraził się w budowie kilku domów mieszkalnych o wysokim standardzie. Ogólnie najgorsze warunki występują wśród robotników niewykwalifikowanych; w rodzinach inteligenckich i pracowników umysłowych w 100% oraz w rodzinach robotników wykwalifikowanych w 46,1% warunki domowe są dobre.

Ważnym wskaźnikiem poziomu życia jest liczba osób przypadających na jedną izbę. W Kobylnikach na 66 rodzin zbadanych przypada na jedną izbę w 3 rodzinach poniżej 1 osoby, w 24 — 1-2 osoby, w 29 — 3 osoby, w 21 rodzinach — więcej niż 3 osoby. W 33 rodzinach liczba osób śpiących w jednej izbie przekracza 3, z tego w 10 dzieci śpiąją razem z rodzicami, a w pozostałych przypadkach po dwoje, a nawet po troje. Innym ważnym zagadnieniem jest zaopatrzenie dzieci w odzież. Większość dzieci (53,3%) otrzymuje nowe ubrania, a tylko 8,3% nosi je po starszym rodzeństwie. W 45,7% rodzin dzieci mają więcej niż 4 zmiany bielizny, w 6,1% tylko jedną. Ze względu na posiadanie przez większość rodzin łaźnienek, kąpiel dzieci nie napotyka na trudności, jednakże sprawy higieny zależą od indywidualnego podejścia rodziców.

Ogólnie stwierdzono, że poziom warunków bytowych w Kobylnikach przedstawia się dobrze. Dużą zasługą jest udział pracodawcy w zaspokajaniu spraw bytowych pracowników. Warunki bytowe sprzyjają rozwojowi psychicznemu jak i fizycznemu dzieci. Faktyczne zróżnicowanie opieki nad dziećmi zależy od poziomu rodziców (umysłowego, świadomości społecznej) jak również od sytuacji materialnej.

Elżbieta Stefanowicz (MKNP) przedstawiła kolejny przedmiot zainteresowania: aktywność społeczno-kulturalną rodziców.

Na 66 respondentów tylko 13 korzysta z biblioteki regularnie, 3 sporadycznie, a 50 wcale, mimo że istnieje na miejscu punkt biblioteczny, a także biblioteka w Kruszewicy jest dobrze zaopatrzona. Niski poziom czytelnictwa, który tłumaczono brakiem czasu, co nie jest zgodne z rzeczywistością, wynika raczej z niskiego wykształcenia i braku potrzeby czytania. Lepiej przedstawia się czytelnictwo prasy; najczęściej czyta się gazety codzienne. Stąd wniosek, że dzieci wychowywane są raczej według starych wzorów, chociaż młode małżeństwa wprowadzają elementy nowoczesnego wychowania, znane im zapewne z obserwacji.

Na poziom kulturalny i wiedzę o świecie wpływają także podróże. Okazuje się, że bardzo duża liczba wyjeżdżała poza teren woj. bydgoskiego, w tym także za granicę. Duża liczba osób podróżujących związana jest z wycieczkami pracowniczymi organizowanymi przez PGR. Trzeba zaznaczyć, że w ogromnej większości brali w nich udział ojcowie.

Czas wolny od pracy mieszkańcy Kobylnik generalnie biorąc, wykorzystują na realizację własnych potrzeb: na 66 respondentów 32 ogląda telewizję, 8 odwiedza znajomych, 9 słucha radia, pozostali łowią ryby, śpią. Tylko w 16 wypadkach rodzice uczestniczą w spacerach z dziećmi i pomagają im w nauce,

Jak wygląda przeciętny dzień dzieci kobylnickich? Ponieważ dochodzą do szkoły w Roźniatych (2 km) oraz — od IV klasy — do Kruszewicy, wstają między 6,30 a 7,00 (w 39 rodzinach), wcześniej niż o godz. 6,30 w 6, między 7,00 a 7,30 w 4 rodzinach. Po przyjeździe ze szkoły w 9 rodzinach pracują zarobkowo, w 27 wykonują prace samoobsługowe (pranie, prasowanie własnych rzeczy), a w 25 wykonują prace pomocnicze w gospodarstwie domowym. 49 respondentów uważa, że dzieci powinny pomagać w pracach domowych, 8 osób jest przekonanych o słuszności pracy produkcyjnej swoich dzieci.

Warunki domowe mają decydujący wpływ na pracę domową uczniów. Miejsce do odrabiania lekcji w 22 rodzinach jest odpowiednie, w 14 — częściowo odpowiednie, w 6 nieodpowiednie, w 8 przypadkach dzieci nie mają gdzie się uczyć.

Andrzej Matuszewski (MKNP) omówił świadomość wychowawczą rodziców — pracowników PGR.

Zaznacza się powiązanie między poziomem aspiracji rodziców a ilością dzieci; tam, gdzie dzieci jest dużo, rodzice dążą do jak najszybszego ich usamodzielnienia. W 48 przypadkach rodzice chcą kształcić dzieci zależnie od swoich możliwości, w tym w 23 rodzinach na poziomie szkoły średniej, a w 25 — „zapewnić fach”. W 12 rodzinach rodzice nie troszczą się o wykształcenie dzieci (szczególnie tam, gdzie są jeszcze małe).

Pytając o model „zgodnie żyjącej rodziny” chcieliśmy uzyskać ocenę czynników składających się na pożytku rodzinne w celu określenia klimatu wychowawczego. Za najważniejszy czynnik 36 respondentów uważa zrozumienie między rodzicami i jednakową troską o rodzinę jako całość, 13 osób wymienia różne sprawy moralne — głównie brak pijaństwa, awantur (szczególnie tam, gdzie spotyka się nieprawidłowe prowadzenie jednego z rodziców), 8 osób — sytuację materialną, a 5 — kształtowanie się uczuć.

Środowisko wiejskie, jak wiadomo, jest nierzadko zachowawcze jeśli chodzi o światopogląd religijny. W Kobylnikach nikt nie wychowuje dzieci w duchu ateistycznym, 56 osób wychowuje religijnie, 5 — nie jest zdecydowanych, a w 4 — są to sprawy obojętne, przy czym w tych rodzinach rodzicami są ludzie młodzi. Jednakowoż zauważa się pozytywny stosunek do ideałów socjalizmu, do zmian w życiu, a część osób identyfikuje swoją osobę, miejsce w życiu właśnie z tymi zmianami.

Środki wychowania stosowane przez rodzinę można podzielić na dwie kategorie: na ułatwiające samorzutny rozwój psychiczny (zabawki i zabawy), oraz na środki urabiania psychicznego, w których można wydzielić środki funkcjonalne (przykład, naśladowictwo), intelektualne (pouczenia, przekonywanie, perswazja) i egzekutywne (nakazy, zakazy, kary, nagrody).

W badanych rodzinach najczęściej stosowanymi środkami są: perswazja z karą fizyczną (29 przypadków), sama kara fizyczna (14), perswazja (14), ograniczenie swobód (5), krzyk (2 przypadki). Środki te są więc tradycyjne, mało skuteczne i mało urozmaicone.

Mgr inż. architekt Henryk Potracki (WZ PGR) omówił inwestycje socjalne i kulturalno-oświatowe dla ludności środowiska pegeerowskiego. W świetle przedstawionych danych planuje się poprawienie standardu życiowego pracowników PGR poprzez uwzględnianie wymagań mieszkańców tego środowiska (budowa pralni, łaźni, pomieszczeń lekarsko-dentystycznych, garaży itd.). Dużą uwagę zwraca się na ochronę środowiska człowieka i zapewnienie ludności właściwych warunków zdrowotnych (budowa sektorów ochrony sanitarnej, czyli obszarów zielonych).

Mgr inż. Tadeusz Komorowski — dyrektor Ośrodka Kultury Rolnej w Kobylnikach (WZ PGR) przedstawił sprawy bytowe robotników PGR (na przykładzie Kobylnik). Jak wskazują dane, fundusz płac na jednego pracownika przeciętnie wzrósł z 18 300 zł w 1964 r. do 23 400 zł w 1969 r. Dołączając inne świadczenia, zarobek faktyczny wynosił ok. 32 000 zł rocznie. PGR posiada własną klubokawiarnię, utrzymuje przedszkole dla ok. 50 dzieci. Dzieci szkolne natomiast otrzymują mleko, a ponieważ w Kobylnikach brak jest szkoły — PGR cały rok dowozi je do szkoły. Zatrudnia się także korepetytora, z którym dzieci odrabiają lekcje oraz uzupełniają braki.

W dyskusji zwrócono uwagę na niewłaściwe funkcjonowanie szkoły w Kruszewicy, która zamiast wyrównywać braki dzieci ze szkół z klasami łączonymi (np. z Roźniat), za cel postawiła sobie wysoki procent promowania uczniów nie zapew-

niając im jednocześnie wysokiego poziomu opieki. Dzieci z Kobylnik odsyła się do szkół specjalnych, do szkół dla dorosłych, mimo że nie ma ku temu żadnych przesłanek rozwojowych dzieci.

Ogólny wniosek wynikający z badań, a potwierdzony także w czasie dyskusji na seminarium, dotyczy wyższości rolnego przedsiębiorstwa państwowego nad gospodarką indywidualną w zakresie otrzymywanych przez pracowników świadczeń. Ma to ogromny wpływ na kształtowanie świadomości szeroko pojętej, w tym także wychowawczej. Wychowanie dzieci jest ułatwione dzięki większej ilości czasu wolnego, brakowi pracy produkcyjnej dzieci, lepszym warunkom mieszkalnym i materialnym, korzystniejszej strukturze rodzin. Pojawiają się bardziej nowoczesne formy oddziaływania na dzieci, większa jest świadomość wychowawcza rodziców itd. Są to stwierdzenia niewątpliwie optymistyczne, pozwalające żywić nadzieję, że w PGR — być może przyszłościowej formie gospodarowania ziemią — sytuacja dzieci wiejskich ulegnie poprawie i upodobni się do sytuacji dzieci miejskich.

Lech Borowski

PRZEWÓD HABILITACYJNY DRA ZBIGNIEWA ŻECHOWSKIEGO

W dniu 14 I 1972 r. odbyło się nadzwyczajne posiedzenie Rady Wydziału Filozoficzno-Historycznego UAM, na którym przeprowadzono kolokwium habilitacyjne dra Zbigniewa Żechowskiego, aktualnego Rektora Wyższej Szkoły Nauczycielskiej w Słupsku.

Dr Zbigniew Żechowski urodził się 6 XT 1931 r. w Sędziszewie powiat Jędrzejów, w rodzinie nauczyciela wiejskiego. W roku 1946 wstąpił do Gimnazjum im. St. Żeromskiego w Kielcach, gdzie w 1950 r. zdał maturę. W latach 1950 - 1953 studiował filologię polską na Uniwersytecie Poznańskim, a następnie był słuchaczem studiów filozoficznych II stopnia w Uniwersytecie Warszawskim, gdzie w 1955 r. uzyskał stopień magistra filozofii. W latach 1955 - 1956 był asystentem w Katedrze Podstaw Marksizmu-Leninizmu, (po jej likwidacji kolejno w Katedrze Historii Filozofii i Myśli Społecznej), a od 1959 r. — w Katedrze Socjologii jako starszy asystent. W 1963 r. dr Żechowski obronił pracę doktorską na temat „System socjologiczny Bolesława Limanowskiego”, uzyskując tytuł doktora nauk humanistycznych w zakresie socjologii. Praca doktorska ukazała się drukiem w 1964 r.

Od 1963 do 1971 r. dr Żechowski pełnił z wyboru funkcję Sekretarza Sekcji Badań Rejonu Konińskiego KBRU PAN. Do 1971 r. zajmował stanowisko adiunkta, najpierw w Katedrze Socjologii, a następnie w Instytucie Socjologii UAM. Od września 1971 r. przeszedł na stanowisko Rektora Wyższej Szkoły Nauczycielskiej w Słupsku. W czasie swej pracy w Uniwersytecie im. A. Mickiewicza dr Żechowski czterokrotnie wyjeżdżał za granicę, m. in. przebywał na rocznym stypendium w USA jako stypendysta Fundacji Forda.

Od 1947 r. był członkiem ZMP, a od 1964 r. należy do PZPR.

Dorobek naukowy dra Żechowskiego obejmuje poza opublikowaną pracą doktorską i monografią habilitacyjną — szereg artykułów, komunikatów i recenzji zamieszczanych w różnych czasopismach naukowych. W ostatnich latach koncentrował się on wokół problematyki przeobrażeń małych miast w ścisłym związku z prowadzonymi przez autora badaniami nad społecznymi aspektami uprzemysłowienia w rejonie konińskim. W wyniku tych badań dr Żechowski w 1971 r. przedłożył do habilitacji monografię pt. „Przemiany małych miast w procesie uprzemysłowienia”.

Przewód habilitacyjny dra Zbigniewa Żechowskiego wszczęto uchwałą Rady Wydziału Filozoficzno-Historycznego w dniu 19 V 71 r. Na recenzentów pracy powołano prof. dra W. Markiewicza (UAM), prof. dra S. Nowakowskiego (UW) i doc.

dra J. Ziółkowskiego (UAM). Powołana przez Radę Wydziału Fil. Hist. komisja do spraw habilitacji na posiedzeniu w dniu 20 XII 71 r. zapoznała się z recenzjami rozprawy habilitacyjnej oraz rozpatrzyła całokształt dorobku naukowego habilitanta i na tej podstawie podjęła decyzję o dopuszczeniu dra Żechowskiego do kolokwium habilitacyjnego.

W czasie kolokwium prof. Markiewicz poprosił habilitanta o przedstawienie sporu wokół problemu interpretacji marksowskiego ujęcia zagadnienia walki klas. Chodziło przede wszystkim o współczesne interpretacje zawarte w publikacjach naukowych. W odpowiedzi dr Żechowski stwierdził, iż utarty sposób pojmowania klas powoduje zawężenie tej problematyki. Najpowszechniejsze jest ujęcie ekonomiczne, przydatne dla celów politycznych, ale niewystarczające dla celów naukowych. W niektórych interpretacjach teorii klas w krajach socjalistycznych daje się zauważyć wpływy koncepcji burżuazyjnych, które przyjmują za czynnik klasotwórczy zatrudnienie i zawód. Przykładem mogą być niektóre akty prawne w Polsce, w których robotników od inteligencji wyróżnia się w oparciu o te właśnie kryteria. W literaturze polskiej daje się zauważyć dwa stanowiska; pierwsze reprezentowane przez W. Wesołowskiego i K. Słomczyńskiego, drugie zaś przez S. Kozyr-Kowalskiego i J. Ładosza. Przedstawiciele innej koncepcji wychodzą od strony ekonomicznej, wyodrębniając jednak wyraźnie w działalności ekonomicznej różne jej sfery, a więc produkcję, cyrkulację, zarządzanie w sferze produkcji oraz powiązania różnych ugrupowań z tymi sferami, a w związku z tym także odmienną ich sytuację klasową.

Prof. Markiewicz zadał dodatkowe pytanie o stanowisko Widerszpila w tej sprawie. Dr Żechowski koncepcję tego socjologa określił mianem podejścia empirycznego, pozostającego poza sporami teoretycznymi. Widerszpil stara się opisać klasę robotniczą i przemiany zachodzące w tej klasie, przede wszystkim zwracając uwagę na wzrost znaczenia politycznego klasy robotniczej. Czynniki klasotwórcze w tym ujęciu (poza ekonomicznymi) to warunki, z których jednostka wyrasta, wykształcenie i kwalifikacje.

Drugi recenzent doc. J. Ziółkowski zadał pytanie dotyczące miejsca i roli małego miasta w strukturze osadniczej i życiu społeczno-gospodarczym kraju z uwzględnieniem aspektu porównawczego, a więc wyjaśnienia jak wygląda ten problem w naszych warunkach oraz innych społeczeństwach (krajach rozwiniętych i krajach Trzeciego Świata). Dr Żechowski stwierdził, że problemem samym w sobie jest już określenie pojęcia „małe miasto”, a więc to jakie kryteria przyjmujemy przy definiowaniu tego pojęcia. Szczególnie ważny jest problem funkcji spełnianych przez miasto, zmieniających się wraz z jego wielkością. Mogą być miasta jednofunkcyjne (np. wypoczynkowe-uzdrowiskowe), co określa strukturę zawodową takiego miasta. Przykładem miast wielofunkcyjnych, jednak o jednej funkcji dominującej są np. miasta powiatowe z funkcją administracyjną w stosunku do całego regionu podległego administracji. Miasto pełni funkcje zewnętrzne oraz wewnętrzne, może być np. miejscem pracy, do którego dojeżdżają pracownicy mieszkający poza granicami miasta. Miasto może pełnić funkcje oświatowe (np. zlokalizowanie szkolnictwa średniego dla całego regionu, koncentracja działalności kulturalnej).

Doc. Ziółkowski zadał pytanie dotyczące przyszłości małego miasta w świetle przemian zachodzących w Polsce. Dr Żechowski stwierdził, iż w strukturze osadniczej Polski daje się zauważyć przejście od dawnej koncepcji punktowej do koncepcji pasmowo-węzłowej, co daje małym miastom możliwości zespolenia z większym ośrodkiem, wejścia do miejskiej aglomeracji. Wzbogacając się funkcje małych miast w związku z rozwojem środowisk miejskich wzdłuż ciągów komunikacyjnych (np. woj. poznańskie). W niektórych regionach kraju (np. warszawskie, GOP) daje się zauważyć wchłanianie małych miast przez miasta duże. W Polsce gęsta jest sieć osadnicza, cały szereg miast nie będzie się mógł rozwijać ze względu

na brak bazy materialnej, duży odpływ ludności, niedoinwestowanie skupisk miejskich.

Po zakończeniu kolokwium odbyła się dyskusja, w której głos zabierali kolejno recenzenci — prof. dr W. Markiewicz i doc. J. Ziółkowski. Ocenili oni w zasadzie pozytywnie wypowiedzi habilitanta oraz podkreślili, iż Jego dotychczasowy dorobek naukowy świadczy o dużej dojrzałości naukowej.

W tajnym głosowaniu Rada Wydziału Fil.-Hist. większością głosów przyjęła kolokwium habilitacyjne dra Zbigniewa Żechowskiego i w drugim tajnym głosowaniu większością głosów nadała habilitantowi stopień naukowy doktora habilitowanego nauk humanistycznych w zakresie socjologii.

Maria Łączkowska

UROCZYSTOŚCI PROMOCJI DOKTORSKICH I DOKTORÓW HABILITOWANYCH W WYŻSZEJ SZKOLE EKONOMICZNEJ W POZNANIU

W dniu 19 IV 1972 r. w Auli Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Poznaniu odbyła się uroczysta promocja 37 doktorów tej uczelni. Rektor i prorektorzy wraz z promotorami i dziekanami odbierali przyrzeczenia od doktorów. Spośród 37 doktorów 18 napisało swoje prace pod kierunkiem profesorów z Instytutu Ekonomiki Produkcji, 5 pod kierunkiem profesorów Instytutu Finansów i Rachunkowości, po 4 doktorów przygotowało swoje prace pod kierunkiem promotorów z Instytutu Ekonomii Politycznej oraz z Instytutu Statystyki i Ekonometrii, a po dwóch doktorów wykształcił Instytut Planowania i Ekonomiki Regionu oraz Instytut Ekonomiki Obrotu Towarowego.

Należy podkreślić, że prawie wszystkie prace doktorskie zostały w części lub w całości opublikowane. Mają one doniosłe znaczenie w praktyce gospodarczej.

Następnego dnia odbyła się uroczysta promocja 23 doktorów habilitowanych Wyższej Szkoły Ekonomicznej.

Doktorów habilitowanych i przybyłych na tę uroczystość gości powitał rektor prof. dr habil. Ryszard Domański, który w swoim przemówieniu szczególny nacisk położył na potrzebę unowocześniania nauk ekonomicznych, poprzez stosowanie nowych metod badawczych. Modernizacja aparatury badawczej nauk ekonomicznych przybliżyła je do nauk ścisłych. Proces ten ułatwia przepływ informacji między różnymi naukami i przyczynia się do dalszego wzrostu prestiżu nauk ekonomicznych. Wyniki badań ekonomicznych stanowią bowiem podstawę rozwiązań technicznych, z rozwiniętej zaś metodologii ekonomii, najwyżej rozwiniętej nauki społecznej korzystają inne dyscypliny społeczne.

Z kolei głos zabrał dziekan Wydziału Ekonomiki Produkcji prof. dr habil. Stanisław Borowski. Przedstawił on aktualne znaczenie habilitacji w rozwoju naukowym kadr uczelnianych. Habilitacja sankcjonuje moralnie, a nie prawnie, uzdolnienie do pełnienia bardzo odpowiedzialnych funkcji w dyscyplinie wybranej jako zakres habilitacji, a mianowicie: 1) do naukowego rozwijania dyscypliny, 2) do kształcenia w niej młodej kadry, 3) do sterowania zespołami badawczymi.

Promocje otrzymało 23 doktorów habilitowanych, w tym 6 habilitowało się z zakresu ekonomii politycznej, po 5 z ekonomii przemysłu i planowania gospodarki narodowej, 4 z ekonomiki obrotu towarowego oraz po jednym z finansów, statystyki, i historii gospodarczej.

Warto zaznaczyć, że aktualnie jeden z nich pełni funkcje rektora, dwóch funkcje prorektora oraz są wśród nich dziekani i prodziekani.

W imieniu promowanych przemówił rektor Wyższej Szkoły Morskiej w Szczecinie doc. dr habil. Zdzisław Łaski.

Alicja Szuman